

**УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС: АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ
КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СХЕМ**

Запропоновано історіографічний огляд актуальних для сучасної діаріумології теорій, систематизованих знань щодо соціокультурних тенденцій, історичних чинників, які мали визначальний вплив на становлення й розвиток щоденника як самодостатнього жанрового утворення.

Ключові слова: *щоденникознавство (діаріумологія), щоденник, щоденникознавчі дослідження.*

The article provides the historiographical review of the actual for modern Diary Studies theories, concerning the sociocultural tendencies and historical factors, which had a remarkable influence on the formation and development of a diary as a self-sufficient genre.

Key words: *Diary Studies, diary, diary scientific research.*

Посилення авторського й читацького інтересу до щоденників, їх не остаточно визначений статус, жанровий синкретизм, проєктований на різні види документального та художнього тексту, нечіткість критеріїв кваліфікації «щоденниковості», умовність класифікаційних схем умотивовують необхідність поглибленого вивчення щоденникового дискурсу. Важливі та актуальні аспекти щоденникознавства висвітлюють праці сучасних українських дослідників. Зокрема, М. М. Варикаша, А. В. Ільків, Т. А. Космеда, О. В. Максименко, Т. В. Радзівська, К. Я. Танчин жанр щоденника розглядають як проблему узагальнено-аналітичного характеру. Персоналізований підхід (вивчення щоденникових текстів одного автора) застосовують О. А. Галич, І. Г. Даровська, Є. В. Заварзіна, Т. А. Космеда, А. В. Кочетов, Л. І. Мацько, Н. М. Момот, Л. М. Остапенко, А. Н. Приймак, В. О. Соболев, М. І. Степаненко, Л. Л. Таймазова, В. М. Чернецька, Н. О. Чиж, Ю. О. Щербак. Особливості онлайн-щоденника як феномена віртуального дискурсу в просторі Інтернет висвітлюють І. С. Барбукова, І. В. Волосенко, І. С. Дьяченко, С. В. Заборовська, О. В. Шеховцова, Н. Є. Шолуха та ін.

Загальний огляд цих праць та довідково-бібліографічної літератури засвідчує, що сучасні вітчизняні філологічні дослідження щоденникових записів зосереджені здебільшого на описові їхньої поетики й жанротвірних параметрів, на констатації специфіки взаємодії внутрішньої, усної та писемної живої мови у щоденникових текстах, на визначенні їх місця у системі інших автодокументальних жанрів, на встановленні стильової своєрідності та характеристик індивідуально-авторської концептосфери окремих щоденників. Варто відзначити виразну й стійку тенденцію до акцентування цілей і функцій щоденників, їхніх літературних можливостей, до об'єктивації проблеми співвідношення автора і героя у щоденникових записах. Водночас питання класифікації текстів залишається одним із найбільш дискусійних і проблемних у методології щоденникознавства.

Мета пропонованого дослідження – системно простежити класифікаційні характеристики щоденника як жанру, виявити константні ознаки, які уможливають створення класифікацій щоденникових модифікацій, з'ясувати методологічні можливості дослідження жанру щоденника, що призводять до існування великої кількості видів і підвидів жанру, спричиняють «умовність» кожної з класифікацій з огляду на наявність у їх вимірах синкретичних зон.

Вивчення типології щоденників становить окремих сегмент діаріумологічних студій, проте, як зазначалося, в сьогоденному українському щоденникознавстві поки що немає узагальнювальних праць із зазначеної проблеми. Виняток становлять окремі монографічні та дисертаційні дослідження літературознавчого та мовознавчого спрямування (І. Г. Даровська, Є. В. Заварзіна, А. В. Ільків, Т. А. Космеда, А. В. Кочетов, Н. М. Момот, І. М. Сирко, К. Я. Танчин

О. В. Шеховцова та ін.), у яких у контексті важливих проблем діаріумології частково з'ясовано питання стратифікації текстів на групи та підгрупи за певними диференційними ознаками з опертям на оптимальні методи й прийоми їх систематизації. Дослідники при виборі класифікаційної схеми керуються різними критеріями, серед яких типовими є об'єктивна необхідність, мета, завдання, склад і характер джерельної бази дослідження. Враховують і такі параметри, як ідейно-змістове наповнення записів, наявність їх літературної обробки, ступінь завершеності, час написання, спосіб відбору матеріалів, об'єкт зображення, психологічний тип особистості автора тощо. Таке розмаїття підходів умотивовує існування багатьох методик аналізу щоденникових текстів, інколи з виразно відмінними засадами й засвідчує відсутність єдиного критерію класифікації. Враховуючи це, окремі дослідники стверджують, що класифікація щоденникових текстів є проблемою практично нерозв'язною через значну кількість неспівмірних «піджанрів»: «Домежна відкритість жанру... дозволяє необмежену кількість варіантів у самих по собі звільнених, приблизних його межах» [10, с. 66].

Відзначаючи, що «сам у собі цей жанр, за формою, змістом, призначенням, дуже здиференційований», Г. С. Костюк виділяє чотири основні типи щоденників. Перший різновид – «щоденники, що їх автори обдуманно пишуть з розрахунком на публікацію. У таких записах вони оминають свідомо особисті, побутові, часто прикрі й негативні деталі, а навіть і суспільні дрібниці, та акцентують увагу, з їх погляду, на головних питаннях часу, визначаючи своє місце в ньому. Позитивне чи негативне ставлення до подій свого часу автори таких щоденників виявляють відповідними публіцистичними чи філософськими коментарями» [7, с. 186]. Такі записи свідомо запрограмовані на оприлюднення, тому суто інтимні речі у них завуальовані або й зовсім редуковані. Інший тип репрезентують «нотатки глибоко особисті, виповнені інтимними фактами, переживаннями, почуваннями, побутово-психологічними сценами, часто оголеними, дразливими, «непристойними»... Автор увесь у собі, своїх переживаннях, своїх пристрастях, своїх болях і трагедіях» [7, с. 186]. Третя із розглядуваних форм – «докладні, але сухі, телеграфічні нотатки», в яких зафіксовані лише «місцевість і дата перебування; інколи – дата й місце зустрічей, усякі події, факти, дрібні епізоди дня, логічно ніби між собою не пов'язані, для читача незрозумілі» [7, с. 187]. Ці записи розраховані тільки на себе і не містять публіцистичних і філософських оцінок чи роздумів. Четверту жанрову форму репрезентують «нотатки щоденних спостережень, рідкісних вуличних висловів, народних говорів, професійних висловів, випадкових ситуацій, схоплення характеристичних портретів, пейзажів...» [7, с. 187]. Такі щоденники становлять «літературно-мовний банк», джерело необхідних матеріалів для майбутніх творів. Із таким трактуванням не погоджується К. Я. Танчин, уважаючи, що «четвертий ґатунок, як його подає Г. С. Костюк, швидше відповідає жанровим особливостям записної книги» [12, с. 9]. Недосконалість наведеної класифікації дослідниця аргументує також тим, що «упродовж тільки одного щоденника можуть декілька разів змінюватися причина його ведення, а відповідно зміст і форма як реакція на цю причину, оскільки щоденник – це не лише єдина і однозначна авторська інтенція, що виключає можливість усіх інших, а по-друге, в жодному зі згаданих типів комунікативна спрямованість щоденника не обмежується лише аутокомунікацією, передбачає ширше коло читачів, «інше Я», з яким вона могла би розділити власну ідентичність» [12, с. 10-11].

Загального поділу щоденників на *інтимні* та *літературні* дотримується проф. Б. Рубчак. Обидва різновиди «основані на завданні або, інакше кажучи, на проектованій аудиторії даного тексту: чому він написаний, себто кому він написаний» [10, с. 66]. На одному полюсі *інтимного щоденника* цитований автор вбачає «протоколювання сухих фактів про різні події, місця чи особи, або ж телеграфічно записані думки», а на протилежному – «внутрішньо» керований щоденник, іноді з завданням більш-менш «терапевтичним»: пояснювати авторові його власну особистість і допомагати внутрішньо організувати його життя» [10, с. 66]. Специфіку *щоденника літературного* визначає передусім його призначення для публікації. До цього різновиду Б. Рубчак зараховує щоденники громадських діячів, у яких описані пережиті чи співтворені авторами події, їх місце й роль в історії того часу, а також щоденники письменників, митців, у яких «можна знайти пасажі доможно інтимних епізодів чи заглиблень у власну особистість» [10, с. 66]. Якщо *літературний щоденник* безпосередньо адресований читачеві реальному, то *інтимний* може передбачати

присутність уявного читача, «іноді куди вимогливішого, неблаганнішого, ніж тисячі дійсних. Іноді такий читач просто безпощадний: він бо суворий авторів двійник, авторове власне «я», але таке, яким автор хотів би бути» [10, с. 67].

Визначаючи слушність наведеного поділу щоденникових текстів, Т. А. Космеда водночас зауважує, що «потрібно розмежувати не лише його *інтимний* і *літературний* різновиди, але й інші підходи – літературознавчий і лінгвістичний, хоч наявні про щоденник знання важливо враховувати в обох випадках» [6, с. 132]. Дослідниця узагальнює інформацію щодо класифікації літературних та мовленнєвих жанрів і зауважує, що гнучка, відкрита до видозмін, трансформацій та апікацій форма щоденника є тією ознакою, що «виокремлює щоденник з огляду на параметри класифікації як літературних жанрів, так і жанрів мовленнєвих» [6, с. 132].

Поява нових оригінальних художніх форм щоденника є наслідком значного впливу на аналізований жанр белетристики й публіцистики, а також впливу щоденника на процес синкретизації жанрів художньої літератури. Йдеться, наприклад, про виникнення й активне побутування «*щоденника-містифікації, щоденника як особливого тексту, що виникає паралельно до художнього документального тексту, «щоденникової форми» як одного із способів психологізації прози та стратегії найменування твору, літературного прийому, жанру побутового мовлення*» [6, с. 112].

Аналіз форм щоденникового жанру дає змогу Т. А. Космеді виокремити якісно нові аспекти дослідження щоденників – гендерно-лінгвістичний (*дівочі, чоловічі щоденники*), соціокультурний (*щоденники емігрантів*), соціополітичний (*тюремно-засланницькі записи*) та ін. Окремо згадано *воєнні щоденники*, актуалізовані у період Великої Вітчизняної війни у зв'язку з потребою задокументувати події та ін. Отже, класифікацію щоденникових текстів учена певною мірою узалежнює від типології мовних особистостей їх авторів з урахуванням таких критеріїв, як вік, професія, лінгвокультура тощо.

Характеризуючи щоденники як явище стихійне, неоднорідне за ідейним спрямуванням, способом часово-просторової організації матеріалу, Т. А. Космеда поділяє їх на *приватні* та *офіційні*: «особливість *приватного щоденника* – це, безумовно, сприйняття довкілля крізь призму власного «Я», з урахуванням обов'язкового діалогу із «Я1». В *офіційних щоденниках* переважає, звичайно, суспільна складова» [6, с. 123]. Дослідниця зауважує, що в діаріумології сьогодні виокремлюють і *напівприватні щоденники*, але осмислення цього типу щоденника поки що відсутнє.

Доцільність виокремлення *приватних* та *офіційних щоденників* підтримує Є. В. Заварзіна, наголошуючи, що зміст щоденникових записів є полісемантичним, поліжанровим, оскільки тексти «демонструють перевагу лише певних змістових елементів (особистісних, особисто-суспільних, суспільно-особистих (специфіка *приватного щоденника* – сприйняття всього через «я») чи суспільних (в *офіційних щоденниках*))» [3, с. 4]. Концептуальним для діаріумології варто визнати висновок про те, що психологічна функція щоденника з часом може змінюватися, а отже, кожна класифікація є до певної міри умовною. Тому «лише врахування комплексу різноаспектних ознак дасть змогу ближче підійти до створення відповідної класифікації, виокремлення жанрових підтипів щоденника» [6, с. 123].

Розвиток і поглиблення класифікації щоденників, зафіксованої у виданні «Лексикон загального і порівняльного літературознавства» (*щоденники фактографічні, літературні та вигадані* [2, с. 628]), здійснює А. В. Ільків. Загалом погоджуючись із таким поділом, дослідниця пропонує літературний різновид щоденника називати *белетризованим* (термін безпосередньо вказує на наявність художніх елементів), а вигаданий – *белетристичним* (визначення підкреслює, що текст належить до винятково художніх форм) [див. 4].

Досліджуючи особливості *фактографічного, белетризованого й белетристичного* типів щоденника, їх спільні й диференційні ознаки, А. В. Ільків констатує умовність такого поділу. Належність щоденника до одного з трьох типів ґрунтується на домінуванні в ньому документальних чи художніх ознак, на використанні способу моделювання дійсності, трансформації образу автора в тексті. Ключовими для *щоденника фактографічного* типу є проблеми синтезу націоналізму й космополітизму, національного буття – національний характер,

національна психологія. У його структурі виокремлюються мікрожанри – спогади, листи, автобіографії, а також публіцистичні жанри – публічні виступи, рецензії, літературно-критичні нариси, відгуки, репортажі. Їх характеристика як структурних компонентів щоденника дає змогу визначати мобільність, структурну неоднорідність та жанрову гетерогенність як регулярні ознаки фактографічного запису.

За концепцією А. В. Ільків, світогляд автора *белетризованого щоденника* проходить через випробування такими онтологічними категоріями, як «самотність», «відчуження», «вміння бути «іншим», «свобода». Отже, цей тип записів поєднує риси мемуарної літератури та белетристики, утворюючи новий синкретичний жанр: від художньої літератури запозичується система художніх образів, символів, архетипів, риси поетики, водночас з документалістикою *белетризований щоденник* пов'язує прагнення відтворити факти, наявність історичного часу, простору й місця дії, щоденна фіксація подій життя, насамперед внутрішнього, духовного.

Жанротвірними і стильотвірними рисами *белетристичного щоденника (щоденника-містифікації)* передусім є ознаки фактографічності записів: датування, нанизування деталей, ескізність портретної характеристики персонажів, що в комплексі витворюють цілісність образу. Йому притаманний мотив пошуку сенсу буття, сповідальність дискурсу, а також стійка увага до філософської проблеми плінності часу. Співзвучну із наведеною думку щодо модифікацій письменницьких щоденників висловлює І. Г. Даровська (дослідниця умовно розмежовує щоденникові записи на *традиційні, літературні та белетризовані або вигадані*) [див. 1].

Складність систематизації та класифікації письменницьких щоденників констатує Н. М. Момот. Беручи за основу (зі значною мірою умовності) такі параметри, як прийоми типізації, характер домислу та мовний стиль, дослідниця, аналогічно до класифікації А. В. Ільків, виокремлює *фактографічний* і *белетризований* типи щоденника і визначає ідейно-змістові й структурні особливості кожного з них: «*фактографічний* – документальний, точний; *белетризований* – відмінність умовного художнього образу від реального життєвого явища нівелюється, художній образ абсолютно або частково не дорівнює достовірним фактам. Є й такі, де фактографічність поєднується з художньою вигадкою» [9, с. 8]. Н. М. Момот погоджується, що така класифікація «не претендує на вичерпність, однак допомагає глянути на письменницький щоденник як на явище неоднорідне і з'ясувати параметри різних його модифікацій» [9, с. 8].

Спробу схарактеризувати різновиди щоденника з огляду на авторські інтенції здійснює К. Я. Танчин [див. 12]. Аналізуючи концепцію дослідниці, Т. А. Космеда дає їм відповідні кваліфікації: «1) *щоденник як «авторська майстерня»* (характеризуються професійні авторські задуми, плани, ідеї, теми і под.); 2) *щоденник як «сповідь перед собою»* (ділог Ego і Alter Ego); 3) *«щоденник-самоувічнення»* (текст дає можливість «запам'ятати» себе ще за життя..; 4) *«щоденник-самоспоглядання»* (його наявність мотивована нарцисистичним потягом до самоспоглядання: у цьому разі щоденник є особливим різновидом самозадоволення)» [6, с. 146].

З огляду на можливості реалізації комунікативного наміру автора К. Я. Танчин виокремлює *щоденникові записи для особистого користування*, що не розраховані на іншого читача, окрім самого автора та *записи для уявного читача* (імпліцитна присутність читача в щоденнику, закладена в первісній цільовій настанові, стає одним із визначальних факторів, що впливають на створення щоденника, його форму, зміст, стилістику). Оригінальною є спроба авторки класифікувати записи з урахуванням можливостей вияву саморефлексії: «Спочатку це *щоденник-«експлікація»*, потім *щоденник-«механізм»* і врешті *щоденник як «джерело різноманітних станів і переживань»* [12, с. 5]. Крім того, в щоденнику репрезентовано багатоліке авторське «Я» – «інтимне»; «на публіку»; «експліковане (приховане)»; «у масці», що в перспективі також може стати одним із критеріїв класифікації.

У класифікаційній схемі А. В. Кочетова [див. 8] на основі варіантів реалізації у щоденниках авторської позиції виокремлено такі жанрові форми, як *щоденник опосередкованого та презентативного характеру*, *щоденник класичний* та *щоденник літературно-художній*. Щоденник першого типу автор визначає як оповідь зі слабо вираженим суб'єктивним авторським фактором, у якому переважає соціально-історична мотивація зображуваного; *класичний щоденник* – це публіцистична оповідь з епізодичними виявами активного авторського «я», де превалує суб'єктивно-

психологічне мотивування зображуваного. *Літературно-художній щоденник*, на думку дослідника, передбачає активну белетризовану позицію автора з естетичним мотивуванням зображуваного. У структурі щоденникових записів О. Дружиніна зазначений автор виокремлює три основні підгрупи: *суб'єктивно-психологічний щоденник*, *суспільно-побутовий щоденник* та *щоденник подорожей* (представлений окремими блоками в середині першої і другої жанрових модифікацій) [8, с. 10-11]. Проаналізувавши варіанти класифікацій щоденників, А. В. Кочетов робить висновок про те, що засадничим функціональним показником жанру варто вважати фактор суб'єктивної оповіді і з його урахуванням поділяти тексти на дві категорії – *щоденники із слабо вираженим суб'єктивним авторським «я»* та *щоденники, зорієнтовані на сповідь*.

О. В. Шеховцова у розвідці «Комунікативні засади написання щоденника» актуалізує думку про те, що «існують різні за своєю природою щоденники: *письменницькі* або *професійні* та *особисті* або *аматорські*. *«Письменницькі щоденники* пишуться з метою охоплення особистих, культурних, політичних подій, які відбуваються у суспільстві. Вони містять певне емоційне навантаження, документальність та життєвий досвід» [13, с. 199]. Дослідниця вважає такий тип щоденника неоцінним документом для простеження світоглядної еволюції автора, джерелом для вивчення творчої лабораторії письменника. Актуальність *письменницьких щоденників* О. В. Шеховцова обґрунтовує тим, що це «добрі документальні свідчення, які підкріплюють, ілюструють розвідки про життя і творчість письменника, про становлення його характеру, звичок, намірів, виникнення та художнє втілення ідей» [13, с. 201]. *Особисті щоденники* пишуть приватні особи з метою викладу певних подій свого життя, особистих чи службових, роздумів та висновків. Їх автори не розраховують на увагу читачів або сторонніх осіб. О. В. Шеховцова відзначає складність аналізу таких записів, оскільки «велика кількість прикладів цього різновиду літератури є для дослідження недоступною. Люди, які пишуть щоденники, часто ховаються з тим фактом, часто застосовують якісь свої шифри, покази його іншій особі трактують як доказ виняткової довіри, болісно переживають факт розкриття свого щоденника» [13, с. 202].

Період новітніх інформаційних комп'ютерних технологій відкриває необмежені можливості створення щоденників за допомогою мережі Інтернет. О. В. Шеховцова присвячує цій проблемі значну увагу, даючи визначення *мережевих щоденників – блогів*, описуючи їх диференційні ознаки, визначаючи функції, з'ясовуючи спільні та відмінності риси *мережевих і класичних щоденників*. Порівн.: «Блог дещо відрізняється від *традиційного щоденника*: він є публічним і передбачає сторонніх читачів, які, в свою чергу, можуть вступати в полеміку з автором. *Блоги* можуть бути особистими, груповими та суспільними. За змістом – тематичними (освіта, подорожі, політика, музика, мода) або загальними. *Блог*, як і *традиційний щоденник*, містить комунікативну спрямованість, яка виражається в занотовуванні певних записів щодо подій свого життя, дає можливість спілкування, обговорювання та оцінки записів» [13, с. 202]. Водночас, зауважує О. В. Шеховцова, «незважаючи на популярність спілкування в блогах, неодмінно залишаються прихильники звичайних паперових щоденників» [13, с. 202].

Актуальність проблеми класифікації щоденників як однієї з пріоритетних у діаріумології засвідчують не лише окремі наукові праці, але й довідково-бібліографічна література. Так, розгалужену класифікаційну схему маніфестовано у виданні «Лексикон загального і порівняльного літературознавства» [2, с. 628]: «в сучасному літературному процесі функціонують три різновиди щоденника – *традиційний*, *літературний* та *белетризований* або *вигаданий щоденник*. Перші дві щоденникові модифікації – документально-художні структури, а *белетризована* або *вигадана щоденникова модифікація* – художній твір з мистецьки змодельованим сюжетом. *Літературний щоденник* є багатшаровою структурою, яка вміщує реальний, есеїстичний та художній пласти. *Вигаданий щоденник* будується згідно із законами художньої літератури. Структура подібних творів розімкнена, вона є зчепленням найвагоміших епізодів з життя автора, в які вмонтовано сповіді-роздуми письменника на різні теми, згадки, описи певних явищ дійсності» [2, с. 626]. Зазначені модифікації автори статті розглядають з погляду авторської позиції та авторської ролі. У *традиційному щоденнику* увага акцентована на авторській позиції, оскільки саме вона визначає відбір фактів, спостережень та узагальнень. У *літературному щоденнику* образ автора роздвоюється, реалізуючись як позиція в документальному та

есеїстичному пластах та набуваючи доміантного значення у белетризованих фрагментах. У вигаданому щоденнику образ автора досягає того ступеня узагальнення, коли доречно говорити про авторську роль, маску, яка найчастіше не ототожнюється з реальним образом самого автора. З огляду на специфіку відтворення у щоденниках важливої історичної чи політичної інформації дослідники вирізняють записи, яким «відвертість, достовірність і оперативність у висвітленні життя надають документальну вартість» і *щоденники-містифікації*, «створені здебільшого з метою викривлення історичних фактів» [2, с. 626].

Обираючи одним із критеріїв класифікування щоденникових текстів співвідношення автор – реципієнт, А. Р. Волков та І. Г. Даровська поділяють їх на категорії: «щоденник, який автор пише справді для себе, не розраховуючи на майбутнього читача; щоденник, який розраховано на оприлюднення, але за деякий час після написання, або й не за життя письменника та щоденник, який автор друкує незабаром після його написання» [2, с. 626].

Отже, відзначаючи численність і строкатість класифікаційних характеристик щоденника, констатуємо, що дослідники досі не одноставні у визначенні засадничих, диференційних ознак, урахування яких сприяло б створенню методологічної бази для укладання класифікаційних схем щоденникових модифікацій, що інтенсивно розвиваються в просторі й часі. Класифікації, побудовані з урахуванням лише одного критерію (фах, вік, стать, психологічні особливості діариста, зміст щоденника, ознака *інтимність / публічність* тощо), не можуть вважатися повними і вичерпними, оскільки, як зауважує К. І. Калініна, «жанри функціонують як системи взаємообумовлених компонентів і фокусування на одному з них неминуче призводить до суперечливих результатів» [5, с. 9]. З огляду на зазначене, відзначаємо актуальність тези Т. А. Космеда про те, що «для визначення статусу і всебічного опису, типології цих видів тексту слід, вочевидь, розробляти самостійну теорію в межах діаріумології» [6, с. 134].

Перспектива висвітленого у цій розвідці аспекту щоденникознавчих досліджень полягає поглибленні теорії сучасного українського щоденникознавства в аспекті вибудування типології підходів до аналізу щоденників як текстів самодостатнього мовно-літературного жанру. Крім того опрацювання щоденникових текстів дасть змогу ввести у науковий обіг значний масив цінної з погляду історії літературної мови фактичної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даровская И. Г. Писательский дневник и его модификации (на материале творчества Макса Фриша): автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» / И. Г. Даровская. – К., 1992. – 20 с.
2. Даровська І. Щоденник аба Журнал / Лексикон загального і порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 625-628.
3. Заварзіна Є. В. «Щоденник» (1911-1925) Володимира Винниченка : авторська свідомість та літературний контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Є. В. Заварзіна. – Х., 2008. – 20 с.
4. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ - початку ХХІ століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / А. В. Ільків. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
5. Калинина Е. И. Системно-структурное моделирование внутрижанрового пространства гипержанра «дневник» : на материале британской лингвокультуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. И. Калинина. – Кемерово, 2013. – 24 с.
6. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 371 с.
7. Костюк Г. О. Записники Володимира Винниченка / Г. О. Костюк // Володимир Винниченко та його доба. Дослідження. Критика. Полеміка. – Нью-Йорк, 1980.
8. Кочетов А. В. Щоденник О. В. Дружиніна: типологія жанру, поетика, історико-літературний контекст: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Російська література» / А. В. Кочетов. – Херсон, 2006. – 24 с.

9. Момот Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Н. М. Момот. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
10. Рубчак Б. Живописаний Шевченко («Журнал» як текст) / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ. – Секція : Філологічна. – Нью-Йорк, 1991. – Т. 214. —С. 65-90.
11. Сирко І. М. Сучасне щоденникознавство: бібліографічний покажчик / І. М. Сирко [наук. ред. д. філол. наук, проф. Т. А. Космеда]. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 318 с.
12. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / К. Я. Танчин. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
13. Шеховцова О. В. Комунікативні засади написання щоденника / О. В. Шеховцова // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. – 2010. – № 4 (191). – С. 199-204.